

ИСТОРИЧЕСКИ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ЕНЕРГИЙНАТА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В НАЧАЛОТО НА ХХІ ВЕК

Калоян Драгомиров Паргов

Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов

Катедра „Финанси и кредит“

e-mail: d030220101@uni-svishtov.bg

Резюме: Обект на настоящата студия е енергийната политика като основа на енергийната сигурност, а неин предмет – оценката на енергийната политика на ЕС в началото на ХХІ в. и ролята ѝ на потенциален генератор на енергийната криза с борсовите цени на електрическата енергия от 2021 година. Работната хипотеза на студията се базира върху разбирането, че „зелената сделка“ и преходът към нисковъглеродна енергетика са най-голямото регулаторно предизвикателство пред ЕС и България през първата половина на ХХІ век, но те имат за своя основа решения и политики, обосновани още през първата декада на този век. Целта на изследването е да докажем, че чрез стратегически финансово-икономически решения и европейска политика за инвестиции в енергийна ефективност и пазарна диверсификация на доставките е възможно, ЕС и България да могат да изграждат енергийната си политика и сигурност само на базата на дългосрочни стратегически решения. Изследователските задачи на студията включват следните насоки. Първо, преглед на основополагащите дискусии за общата европейска енергийна политика, формиращи днешното енергийно статукво в ЕС. Второ, извършване на теоретичен обзор на понятието „енергийна сигурност“. Трето, преглед и преоценка на концепциите за енергийна сигурност чрез интегриране на международните отношения и технологичните фактори. Четвърто, дебатиране на енергийната политика като отговорност на Европейската комисия, адресираща предизвикателствата на 21-ви век. В резултат на анализа се дават препоръки, България да насочи своите усилия към диверсификация на източниците на енергия, да бъдат насочени усилия в спестяването на енергия и увеличаване дела на възобновяемите източници, както и към изграждането на АЕЦ „Белене“.

Ключови думи: енергийна сигурност, енергийна политика, енергийни решения, предлагане и търсене на глобална енергия и електроенергия.

JEL: F02, F51, N70, Q20, Q30 Q32, Q34.

HISTORICAL ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE EUROPEAN UNION ENERGY POLICY AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Kaloyan Dragomirov Pargov

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Department of Finance and Credit

e-mail: d030220101@uni-svishtov.bg

Abstract: The object of this study is the energy policy as a basis for energy security, and its subject - the assessment of EU energy policy at the beginning of XXI century and its

role as a potential generator of the energy crisis with 2020 electricity prices. The working hypothesis of the study is based on the understanding that *the "Green deal" and the transition to low-carbon energy are the biggest regulatory challenge for the EU and Bulgaria in the first half of the XXI century, but they are based on decisions and policies justified in the first decade of this century.* The aim of the study is to prove *that through strategic financial and economic decisions and European policy for investment in energy efficiency and market diversification of supplies, it is possible for the EU and Bulgaria to build their energy policy and security only on long-term strategic decisions.* The research tasks of the study include the following guidelines: First, an overview of the fundamental discussions on the common European energy policy that shape today's energy status quo in the EU. Second, conducting a theoretical review of the concept of energy security. Third, re-evaluating the concepts of energy security by integrating international relations and technological factors. Fourth, debating the energy policy as a responsibility of the European Commission addressing the challenges of the 21st century. As a result of the analysis, recommendations are given to Bulgaria to focus its efforts on diversification of energy sources, as well as on energy saving and increasing the share of renewable sources, and the construction of Belene NPP.

Key words: energy security, energy policy, energy solutions, supply and demand of global energy and electricity.

JEL: F02, F51, N70, Q20, Q30 Q32, Q34.

Въведение

Днес темата „енергийна сигурност“ отново е в дневния ред на световната политика. Тя е неизменен въпрос, който се дискутира всеки път от лидерите на държавите, участващи във форума Г-8. Енергийната сигурност е от изключителна важност за развиващите се икономики и страните износителки на енергийни суровини. Но какво означава днес в 21 век терминът “енергийна сигурност”, станал особено актуален най-вече вследствие на световните петролни кризи?

Всъщност за първи път този термин се използва от Уинстън Чърчил в навечерието на ПСВ, когато той взема историческото решение да диверсифицира източниците на гориво за Британския флот като освен въглища се използва и нефт. С това той искал да направи британския флот по-бърз от германския. Но тази промяна поставяла на дневен ред проблема с доставките на нефт от Персийския регион. Така въпросът за енергийната сигурност се превръща във въпрос на националната сигурност, като Чърчил дава и решението: “Надеждността и сигурността в доставките на нефт зависят от диверсификацията сама по себе си” (Yergin, Ensuring Energy Security, 2006). От времето на ПСВ и решението, което Чърчил взема, до наши дни “енергийната сигурност” непрекъснато напомня за себе си като проблем от изключителна важност. С годините парадигмата за “енергийна сигурност” разширява своя обхват и включва все повече фактори и зависими променливи величини. Нещо повече, трябва да бъде осъзнато, че “енергийната сигурност” не стои като проблем сам за себе си, а той е вплетен в сложните и често пъти противоречиви взаимоотношения между държавите,

като оказва влияние върху тяхното поведение като “актьори” на международната сцена.

Енергийната сигурност може да се определи като способност за обезпечаване на енергийните нужди на цена, която не уврежда икономическия растеж. Универсалното значение на енергийните ресурси за икономическите дейности превръща “енергийната сигурност” във важен елемент от енергийната политика на държавите.

Традиционните области на заплахи като доставката на енергийни суровини, все по-нарастващото търсене и потребление на енергия, геополитическите парадигми и пазарни условия са в основата на множество дискусии, свързани с това да се намери най-добрият вариант за националните икономики, осигуряващ необходимата им енергия за тяхното нормално функциониране. От първите енергийни кризи през седмото и деветото десетилетие на 20-ти век обаче парадигмата за “енергийна сигурност” се е изменила коренно, като е разширила както обхвата на съставните си елементи, така и списъка от рисковете и заплахите, които днес са доста по-различни от тези преди 30 години, вследствие на което решенията на проблемите изглеждат далеч по-комплексни. Следователно преди да продължим нататък, ще направим опит да формулираме едно кратко определение за “енергийна сигурност”, обхващащо всички аспекти на разглеждания проблем в настоящата разработка.

“Енергийната сигурност” е съвкупност от взаимосвързани и влияещи си един на друг фактори като: сигурност и диверсификация на доставките, сигурност на инфраструктурата, икономически растеж, цени на енергийните ресурси, достъп до нови източници на ресурси, инвестиционни режими, сигурност на приходите, рискове от война и тероризъм, енергийния сектор като геополитическо оръжие, околна среда, социална политика. Гореизброените фактори представляват на практика гледните точки на различни участници, засегнати от проблема. Потребителите и енергоемките икономики се притесняват от спиране на енергийните доставки и резки промени в цените. Основните производителки на петрол се интересуват повече от сигурност на приходите, което пък зависи от нарастване търсенето на “черното злато”. За петролните и газовите компании разработването на нови находища, способността за изграждане на нова инфраструктура, както и наличието на надеждни инвестиционни режими, са в основата на разбирането им за “енергийната сигурност”. Развиващите се страни се притесняват за това, дали ще могат да си платят доставките на енергийни ресурси, които са жизненоважни за растежа на техните икономики, както и се страхуват от всяка по-малка промяна в платежния си баланс. Производителите на електроенергия се опасяват от недостатъчната свързаност на енергийната мрежа. Политиците пък от своя страна се съсредоточават върху рисковете за сигурността на доставките и инфраструктурата вследствие на тероризъм, война или природно бедствие. Те също така се

интересуват от параметрите на енергийната сигурност, измерени посредством количеството неизползвани енергийни мощности, стратегическите резерви и недостатъчността на енергийна инфраструктура. Цените на енергийните ресурси заедно с наличието на диверсифицирани източници на енергия са важни компоненти на “енергийната сигурност”, които оказват влияние върху живота на обикновените хора. Рязкото повишаване на цените, съчетано с липса на достатъчно надеждни алтернативи, води след себе си до риска от социални катаклизми във всяка една държава.

На тази основа **обект** на настоящата студия е енергийната политика като основа на енергийната сигурност, а за неин **предмет** – оценката на енергийната политика на ЕС в началото на XXI и ролята ѝ на потенциален генератор на енергийната криза с борсовите цени на електрическата енергия от 2021 год.

Работната хипотеза на студията се базира върху разбирането, че *„зелената сделка“ и преходът към нисковъглеродна енергетика са най-голямото регулаторно предизвикателство пред ЕС и България през първата половина на XXI век, но те имат за своя основа решения и политики, обосновани още през първата декада на този век.*

Целта на изследването е да докажем, че *чрез стратегически финансово-икономически решения и европейска политика за инвестиции в енергийна ефективност и пазарна диверсификация на доставките е възможно, ЕС и България да могат да изграждат енергийната си политика и сигурност само на базата на дългосрочни стратегически решения с многодесетилетни влияния и пазарни ефекти.*

1. Преглед на основополагащите дискусии за общата европейска енергийна политика

В Договора за Европейска икономическа общност (ЕИО) от 1958 г. не се предвиждат регламенти относно обща енергийна политика. Едва със създаването на вътрешния пазар и с придружаващия го процес на либерализация интересите на енергийната политика придобиха значение. Енергийната политика на ЕС се освободи от първоначалната си близост с икономическата политика и политиката на сигурност и чрез вътрешния пазар тясно се свърза с политиката на конкуренцията, политиката в областта на транспорта и околната среда. С Договора за европейска общност от Амстердам от 1999 г. енергийната политика се включва в каталога на дейностите на ЕО (чл. 3, и на ДЕО). След Договора за ЕС от Маастрихт от 1993 г. Европейският парламент е включен във всички въпроси на законодателството на вътрешния пазар чрез процедурата за съвместно вземане на решения.

Дискусията за европейските вътрешни пазари за енергия чрез преносими мрежи (ток и природен газ) открива нова фаза в енергийната политика на Европейския съюз. Решаващо е създаването на единен вътрешен пазар, който би трябвало да хармонизира различните структури на европейските енергетики и да предоставя на клиентите, които употребяват определен вид енергия, свободен избор на енергийни доставчици, стимулиране добива на енергия, който съхранява околната среда (възобновяеми енергийни източници, обвързване между енергия – топлина), сигурност на ядрените централи. По този начин се създават нови рамкови условия за ЕС, които конкурират все повече класическата енергийна политика през последните десетилетия между държавите на ЕС и се позволява намеса в един все по-бързо либерализиращ се пазар, който е в центъра на интересите в енергийната политика.

От тогава до днес все повече се засилва координацията, съвместното обсъждане и търсене на подходи от страните – членки на ЕС към решаване проблемите на енергийната политика. Примери за това са стратегическите документи на Европейската комисия (ЕК) като: Бели книги за енергийната политика на ЕС от 1995 г., за бъдещето на възобновяемите енергийни източници и за връзката енергия – топлина от 1997 г.; Зелена книга “Към европейска стратегия за сигурност на енергийните доставки” от 2000 г. и зелена книга “Европейска стратегия за устойчива, конкурентна и сигурна енергия” от 2006 г.; съобщение на Комисията до Съвета и Европейския парламент по повод новата европейска политика на добросъседство на ЕС, озаглавено “Развитие на енергийната политика за един разширен Европейски съюз, неговите съседи и страните – партньори”; съобщение на Комисията до Съвета и Европейския парламент, озаглавено “Черноморско взаимодействие” – нова инициатива за регионално сътрудничество” ([COM\(2007\)0160](#)); съвместния документ на Комисията и Генералния секретар/Върховния представител (ГС/ВП), озаглавен “Външна политика, служеща на европейските енергийни интереси”, представен на Европейския съвет от 15-16 юни 2006 г.; съобщение на Комисията до Европейския съвет от 12 октомври 2006 г., озаглавено “Външни отношения в областта на енергетиката – от принципи към действие” ([COM\(2006\)0590](#)); съобщение от Комисията до Европейския съвет и Европейския парламент, озаглавено “Енергийна политика за Европа” [COM\(2007\)0001](#); съобщение на Комисията до Съвета и Европейския парламент, озаглавено “Укрепване на европейската политика на добросъседство” ([COM\(2006\)0726](#)); редовни годишни прегледи на енергийната политика на ЕС. В Договора за създаване на Конституция за Европа е записано, че енергетиката е сфера на споделена компетентност с държавите – членки.

Страните – членки на Европейския съюз са се отказали от част от суверенитета си в някои сфери в полза на европейските институции и това е в основата на функционирането на общността. Енергийната политика остава

подчинена на държавните компетенции. Решенията за дългосрочни договори за покупка на фосилни горива, за енергийната инфраструктура, алтернативни горива и технологии се вземат по силата на националния суверенитет, а не чрез делегация на европейските институции.

Свободната конкуренция на вътрешния пазар на Европейския съюз е един от начините да се влияе на енергийните политики в общността. Други възможности предлагат общите цели на политиката към околната среда и политиката за защита на потребителите. Все пак индивидуалните решения, свързани с енергетиката, избягвайки анализа на ефектите върху другите страни – членки от същите решения, се приема за основна пречка пред залагането на общи цели и практики в общеевропейската енергийна политика.

Формулирането на обща политика се оказва непосилна задача при осъществяването на реформа на пазара на газ и електричество и при отношенията със страните, разполагащи и осигуряващи енергийни ресурси. В проекта за Конституция на ЕС се предвиждат “споделени” компетенции при енергийната политика. Това означава, че въпреки че наднационалните институции на ЕС не могат да осъществяват самостоятелно тази политика, те биха могли да оказват повече влияние върху по-широк кръг от въпроси, засягащи взимането на решения в енергийната сфера.

Повечето европейски страни са силно зависими от вноса на енергийни ресурси. В момента 80% от енергията, консумирана от страните – членки на ЕС, е под формата на петрол, природен газ и въглища (Вергиева, 2017). ЕС задоволява приблизително 50% от енергийните си нужди чрез внос. Очаква се, тази стойност да достигне 70% през 2030 г. (European Commission, 2006). От друга страна, измененията на климата, геополитическите конфликти, неравномерното възстановяване от пандемията водят до бърза промяна в модела на потребление и снабдяване. Европа внася енергия основно от Русия и Близкия Изток с оценка на запасите около 70% от световните нефтени и газови залежи. Тези региони са нестабилни политически или използват “енергийна политика” за постигане на други геополитически цели. В допълнение последните десетилетия донесоха примери за тероризъм, морско пиратство, заплашващи веригите на енергийни доставки. Ураганите и други екстремни събития в полетата на добиви се отразиха негативно на добива и на цените. Голямото търсене на енергия в световен мащаб също повдига много въпроси, свързани със сегашното количество и бъдещите наличности на петролни и газови запаси. Недостиг на ресурси през следващите няколко десетилетия няма да има, но дългосрочното осигуряване на доставките на енергийни ресурси зависи от новите инвестиции в енергийния добив, скоростта на навлизане на новите ВЕИ-технологии, както и от развитието на глобалната икономика. Според оценка на Международната енергийна агенция през следващите 30 години ще е необходимо да бъдат направени около 16 трилиона долара инвестиции, за да се задоволи търсенето на енергийни ресурси в световен мащаб (International Energy Agency, IEA, 2005).

Всичко това накара ЕС да започне да планира по-сериозно енергийното си бъдеще и да определи енергийната политика като един от основните си приоритети. В края на 2019 г. Европейската комисия обяви в Съобщението на Европейската комисия до Европейския парламент, Европейския съвет, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и до Комитета на регионите "Европейска зелена сделка" (Commission, European, 2019), чиято основна цел е постигане на климатично неутрална икономика до 2050 г. Новата политика на ЕС за климата променя из основи парадигмата на икономическото развитие и представлява новата европейска стратегия за растеж. Следващите бюджети на ЕС, кохезионната политика на ЕС за периода 2021 – 2027 г., стратегическите документи по Политиката на сближаване и Общата селскостопанска политика на ЕС, Националната програма за развитие: България 2030, както и областни стратегии за развитие (ОСР) за периода 2021 – 2027 г. и общинските планове за интегрирано развитие ще следват и прилагат ключовите стратегии, изграждащи Европейската зелена сделка.

Европейският съюз си поставя амбициозната цел да бъде водещ в климатично щадящите индустрии и чистите технологии. Европейската зелена сделка ще гарантира, че икономиката обслужва хората и обществото и че ползите за природата надхвърлят нанесените ѝ щети. Старият модел на растеж, движен от изкопаемите горива и генериращ замърсяване, е остарял и ще бъде подложен на радикални промени в новата концепция, включваща следните ключови стратегии:

- Биоразнообразие;
- Климатично неутрална Европа;
- Кръгова икономика;
- Реновиране на сградите;
- Нулево замърсяване;
- Стратегия „От фермата до вилицата“;
- Устойчива мобилност за транспорта;
- Финанси;
- Научни изследвания и разработки и иновации;
- Външни отношения.

2. Теоретична трактовка на понятието „енергийна сигурност“

Класическите теории за енергийна сигурност се основават на централизирано добиване и доставяне на изкопаеми горива на достъпни цени. Политическият и стопанският елит, натоварени с разработването на системи за енергийна сигурност, го правят, изхождайки от доминиращите теории в политическия дебат и научните изследвания. През последните години светът се доближи до нова енергийна революция, инициирана от последните

климатични и екологични предизвикателства, както и технологичните промени, вкл. децентрализацията на енергийните системи, възобновяемите енергийни източници, интелигентните мрежи и смарт жилищата. Последното развитие на глобалната икономика, характеризиращо се с неочакваната и разрушителна световна коронавирусна пандемия, вещае задълбочаващи се проблеми с енергийната сигурност: прекъснати вериги на доставки, висока волатилност на цените на енергийните ресурси, задълбочаващи се структурни проблеми на енергийния пазар.

Тази разработка предлага преглед и преоценяване на концепциите за енергийна сигурност чрез интегриране на международните отношения и технологичните фактори. В научните изследвания енергийната сигурност е важна и все по-експлоатирана тема, която набира скорост през последното десетилетие на XX-ти век и особено през първото и второто десетилетие на XXI-ви век. В началото на третото десетилетие особен импулс в изследванията предлагат уникалните предизвикателства в резултат на разрушителната пандемия, обхванала целия свят.

Политическият дискурс подчертава изключителната значимост на енергийната сигурност. Енергийната сигурност е една от основните цели на енергийната политика. Терминът обаче не е ясно дефиниран, което го прави труден за измерване и балансиране спрямо други цели на политиката (Winzer, 2012). Лъшел и др. също подчертават, че концепцията за „Сигурност на енергийните доставки“ и сходната „Енергийна сигурност“ не е ясно и експлицитно дефинирана, поради което изглежда замъглена (Loeschel, 2010). Чечи и др. констатираят също липсата на обща интерпретация (Cheschi, Behrens, & Egenhofer, 2009).

Това неясно дефиниране води неизбежно до разнопосочна интерпретация на енергийната сигурност. Така например в САЩ фокусът пада върху намаляването на политическия натиск от страна на големите енергийни износители, което се трансферира в призови и усилия за увеличаване на дела на възобновяемата енергия. В страни като Бразилия, в която възобновяемите горива имат висок дял, енергийната сигурност означава увеличаване дела на вноса на изкопаеми горива и намаляване на дела на възобновяема енергия (Loeschel, 2010). В България често се приема за важна цел на енергийната сигурност защитата на широките слоеве на населението от нестабилността на цените на суровините и нарастването на цените на енергията. Често като цел се дефинира защитата на индустрията и икономиката като цяло срещу прекъсвания в енергийните доставки, което извежда ядрената енергия като фактор за енергийната сигурност. Другаде обаче в контекста на няколко големи ядрени катастрофи (Чернобил, Фукушима) ядрената енергия е разглеждана като фактор за намаляване на енергийната сигурност поради опасността от аварии и радиоактивно замърсяване.

Енергийната сигурност като концепция започва своето развитие от точка, в която се отъждествява със сигурна доставка на петрол за страни, които не притежават енергийни ресурси и са все по-зависими от вноса на петрол. Постепенно концепцията за енергийна сигурност започва да се използва широко и се превърна в аргумент при вземането на политически решения. Въпреки изключителното внимание към енергийната сигурност все още няма единодушно съгласие за това, какво означава понятието енергийна сигурност, какви аспекти обхваща и следователно как може да се измерва и контролира (Tvaronavičienė, 2012).

Тази разнопосочност може да се разглежда и като параван за прокарване на различни политически послания и цели. Джоскау споделя, че „ако не можете да измислите аргументирана обосновка за някаква политика, основана на стандартни икономически разсъждения, тогава твърдете, че политиката е необходима за насърчаване на „енергийната сигурност“ (Joskow, 2009).

Източниците на несигурност като заплаха за енергийната сигурност се разглеждат в различни теоретични и политически дебати. Например източниците на технически риск във веригата на енергийните доставки се анализират чрез инженерни изследвания на надеждността на системата (Makarov & Moharari, 1999) (Billinton & Norman Allan, 1996). Взаимодействието на различни инфраструктурни системи и отражението върху риска за енергийната сигурност се разглеждат в изследванията за защита на критичната инфраструктура (Pederson, 2006). Влиянието на природните стихии върху веригата на енергийните доставки се анализира посредством редица публикации за риска от земетресения, наводнения, бури, свлачища, пожари, мълнии (Kooten, 2009).

3. Контекстът на европейския дебат за енергийна сигурност

Арабското петролно ембарго от началото на 70-те години на XX в. накара европейските страни да направят изводи в 3 основни направления. Първо, за необходимостта от сътрудничество както между европейските държави, така и между Европа и страните, произвеждащи енергия. Второ, трябва да се подобри и засили координацията между държавите, което ще бъде жизненоважно, ако в бъдеще се нарушат доставките на енергоизточници. Трето, Европа трябва да разработи стратегия, която да я предпази от това да стане жертва на опити, енергията да се използва като политическо или икономическо оръжие от страните – производителки (Yergin, 2006). Създаването на Международната агенция за енергия (МАЕ) през 1974 г. е резултат от ембаргото. МАЕ се превръща в основен инструмент на Европа за мониторинг и анализ на световните енергийни пазари.

Ембаргото очертава и необходимостта, Европа да разработи стратегия за диверсифициране на енергийните си източници. В периода след ембаргото Русия и други страни от евроазиатския регион постепенно се очертават като потенциални бъдещи доставчици на енергия за Европа. По това време СССР започва да осъзнава потенциала си като енергиен доставчик, но и необходимостта от значителни инвестиции в енергийния си сектор. Европейските страни разбират, че ключови аспекти на енергийните доставки от СССР ще бъдат отношенията с Москва и разработването на рамка за сътрудничество в енергийната сфера.

През 1991 г. ЕС стартира инициатива за поощряване на сътрудничеството в енергийната сфера между страните – членки и за диверсифициране на енергийните доставки, за да се редуцира енергийната зависимост от един-единствен източник. Тези принципи са заложи в Заключителния документ на Хагската конференция за Европейската енергийна харта, подписан в Хага на 16-17 декември 1991 г. (Energy Charter Secretariat, 1991). Този документ е израз на намерението да се създаде рамка от правила и споразумения за поощряване на енергийното сътрудничество. Заключителният документ проправя пътя и на Договора за Енергийната харта, който е открит за подписване от 17 декември 1994 г. до 16 юни 1995 г. и влиза в сила през 1998 г. (Energy Charter Secretariat, 2016). До настоящия момент 51 страни, между които и България, са подписали договора. Целта на документа е да подкрепи правото на закона в енергийната сфера чрез: установяване на правилата на свободния пазар по отношение на чуждестранните инвестиции, свободната търговия на материали, продукти и съоръжения за енергийната индустрия, свобода на енергийния транзит чрез нефтопроводи, газопроводи и енергийни мрежи, както и да поощри повишаването на енергийната ефективност и да осигури механизми за разрешаване на спорове в енергийната сфера (Energy Charter Secretariat, 2016).

След подписването на Договора за Енергийната харта през 1994 г. ЕС започва да разработва план за развитие на координиран подход към енергийната политика и сигурност. Чрез органите си, работещи в сферата на конкуренцията и околната среда, Европейската комисия се опитва да изработи рамка за европейска енергийна политика чрез изграждане на вътрешен енергиен и газов пазар, чрез поощряване разработването на алтернативни енергийни източници и, съвместно с Върховния представител за външната политика и сигурността на ЕС, чрез опит за прокарване на кооперативен подход към отношенията с настоящи и бъдещи външни енергийни доставчици.

Опитите на Комисията да създаде общ подход към енергийната политика в рамките на ЕС отбелязват малък, но стабилен напредък в сферите, в които тя има правомощия – конкуренцията на пазара на газ и електричество, околната среда, насърчаване употребата на алтернативни

горива. През 2005 г. Германия подписа двустранно споразумение с Русия за изграждане на газопровод от Русия до Германия по дъното на Балтийско море. Проектът се оценява на 7,4 млрд. евро, а дружеството – собственик и оператор е Nord Stream AG. В това дружество Газпром участва с 51%, а западноевропейските компании имат общо 49%, от които E.ON и BASF са с по 15,5%, Gasunie и GDF Suez имат по 9%. За Германия газопроводът Северен поток има голямо значение и е в унисон с нейните интереси, като влиза в действие след едногодишно изграждане през 2011 г. Полша и Литва обаче твърдят, че Германия не е координирала изграждането на газопровода в рамките на ЕС, преди да подпише договора, и че споразумението с Русия не взема под внимание енергийните нужди и застрашава енергийната сигурност на Балтийските държави и на Полша, покрай чиито територии газопроводът ще премине (Agence France Press, 2005). Действията на Германия предизвикват дебат в рамките на ЕС по отношение на необходимостта от координирана енергийна външна политика. Въпреки това още в годината на въвеждане в експлоатация дружеството – собственик и оператор стартира оценка на проект за разширяване на газопровода „Северен поток“ за увеличаване на капацитета до 110 млрд. m³ годишно. През 2015 г. е взето решение и се подписва споразумение за двукратна експанзия на газопровода, което по-късно се определя като проект „Северен поток - 2“.

Докато вътрешният дебат по този въпрос продължава, друг спор, между Русия и Украйна, разтърсва европейските страни. В края на 2005 г. Русия уведомява правителството в Киев, че цената на руския природен газ за Украйна ще бъде значително повишена. Украйна протестира и обвинява Русия, че се опитва да дестабилизира прозападното правителство на Виктор Ющенко. Европа не е въввлечена директно в спора за цената на газта. Въпреки това, на 31 декември 2005 г., когато руският газов монополист „Газпром“ временно спира доставките на газ за Украйна, газта за Европа, която се доставя по същия газопровод, временно спира да тече. Няколко часа след спирането на газта за Украйна няколко европейски страни, сред които Австрия, Италия, Полша, Словакия и Германия, съобщават за намаляване на налягането с до 30% в своите газопроводни мрежи (BBC News, 2006). Газовата криза трае само няколко дни и след като Русия и Украйна постигат споразумение за бъдещите цени на газта, доставките са възобновени.

Руско-украинската газова криза се определя от много политически и медийни наблюдатели в Европа като знак за „събуждане“, който показва ясно енергийната уязвимост на ЕС, дори при подобни „неумишлени“ (по отношение на ЕС) нарушения в доставките. Освен това кризата повдига двойния въпрос за това, дали Русия е надежден енергиен партньор и дали Москва би използвала енергийната си сила в бъдеще като политическо оръжие. В свой анализ на руско-украинската газова криза Джонатан Стърн

(Stern, 2006) задава въпроса: “Какви поуки за своята сигурност трябва да извлече Европа от кризата...?”, и отговаря, че “не е разумно която и да е страна или регион да стават свръхзависими от един-единствен доставчик...и че дори спорове, в които не участват пряко трети страни, биха могли да повлияят на тези страни при конфликт между доставчика и клиента, който е и транзитна страна”.

Събитията от зимата на 2005/2006 г. не принуждават европейските лидери да инициират разговори за преосмисляне на европейската енергийна политика. Това, което украинската газова криза прави обаче, е да заложи усещането за необходимост от предприемане на спешни действия по отношение на енергийната политика на ЕС. Дори преди кризата да се разрази, европейският комисар по енергетиката Андрис Пиебалгс, през месец октомври 2005 г., заявява, че според него е време, Европа да направи “машабно преразглеждане на енергийната си политика”, за да определи дали “настоящите политики правилно балансират основните цели на ЕС – конкуренцията, сигурността на доставките и устойчивото развитие” (Пиебалгс, 2005). По време на форума, на който комисарят прави това изказване, той съобщава, че през пролетта на следващата година ще бъде публикувана “Зелена книга” по тези въпроси.

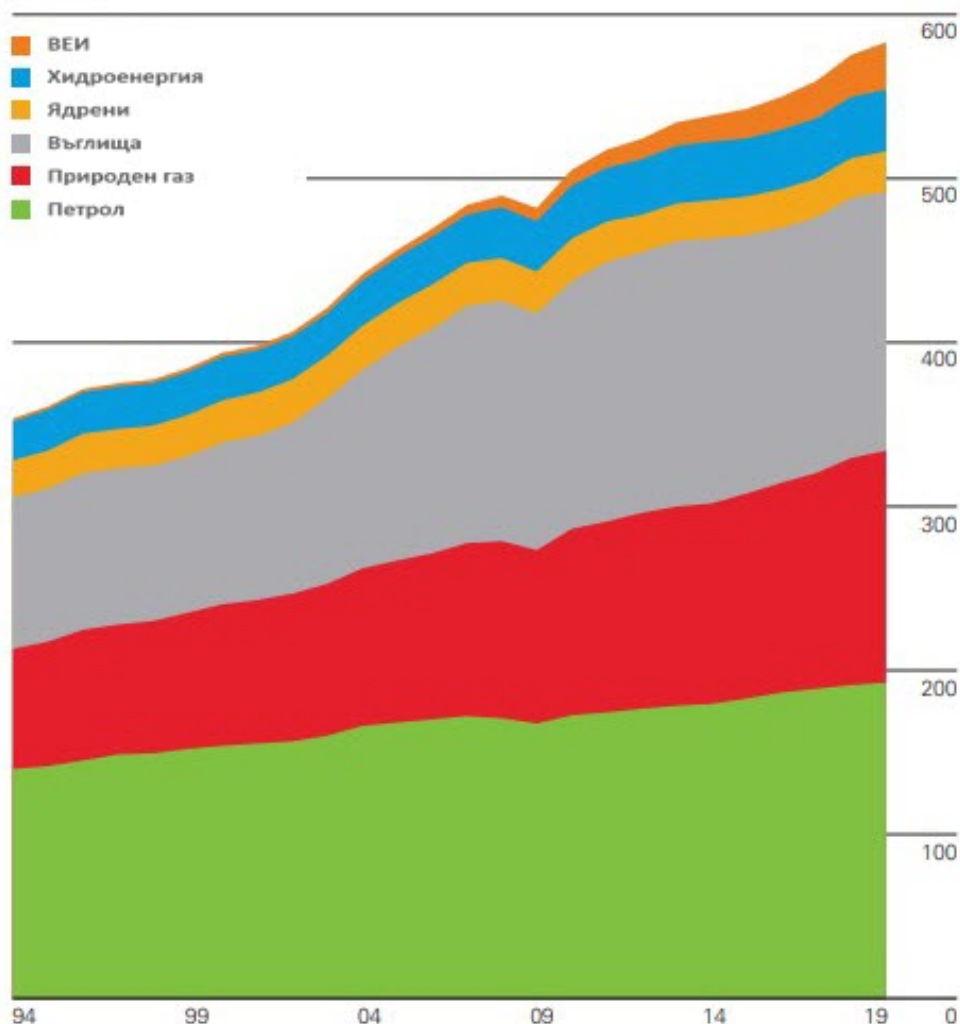
Една година по-късно възниква втора подобна ситуация, когато в началото на 2007 г. след като снабдяването на Западна Европа с петрол бе поставено под въпрос поради ожесточен търговски спор, Русия затвори жизненоважен транзитен нефтопровод, прекосяващ територията на Беларус, през нощта на 7 януари 2007 г. Доставките на нефт по тръбопровода "Дружба" с капацитет 1,8 милиона барела на ден, свързващ Русия с Полша, Германия и Словакия, бяха спрени без предупреждение. Спорът се разрази около обвинението на Русия, че Беларус източва петрол от нефтопровод "Дружба" като еквивалент в натура на незаконно наложеното според Русия мито върху нейния износ на нефт.

Следващ епизод от газовата криза се разви на 7 януари 2009 г., когато доставките на руски природен газ за Европа през Украйна бяха спрени напълно за 5 дни след спор между Москва и Киев. В резултат за редица европейски държави газовите доставки се оказаха несигурни и негарантирани от действащите договори, като изводът беше, че за енергийната сигурност не може да се разчита на Русия. В резултат на това Полша, Латвия, Естония, Литва, Румъния предприеха мерки и сведоха до минимум енергийната зависимост от Русия. Въпреки че България пострада от спирането на доставките през 2009 г., диверсификация на доставките на природен газ остава пожелание. Отдавна планираната газова връзка с Гърция все още е недостроена. Същевременно проектът "Турски поток"/ „Балкански поток“ бе скоростно реализиран за гарантиране на доставките на руски газ за Сърбия и Унгария, а България остана почти изцяло зависима от руския газ, доколкото

доставките на азерски газ са договорени, но невъзможни за пълноценно изпълнение по разбираеми технологични причини.

4. Енергийната политика като отговорност на Европейската комисия през 21-ви век

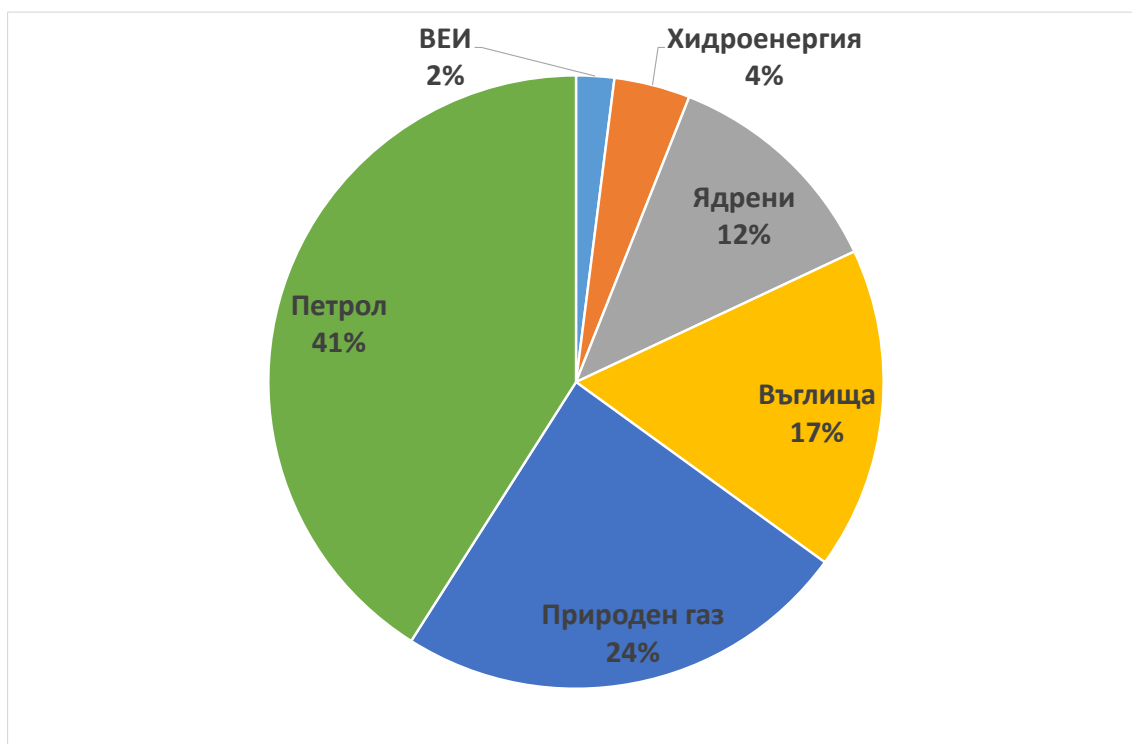
Събитията, свързани с украинските газови кризи, повдигат редица критични въпроси и предизвикват поредица от срещи, решения и форуми, които поставят енергийната сигурност на челно място в дебата за енергийната политика на Европейския съюз. На 4 януари 2006 г., оценявайки влиянието на украинската газова криза, комисарят по енергийните въпроси на ЕС Пиебалгс отново казва, че Европа се нуждае от “по-сплотена политика на сигурност на енергийните доставки” (BBC News, 2006).

Източник: BP Statistical Review of World Energy 2020 (с изменения)..

Фигура 1. Световното енергийно потребление – структура и динамика

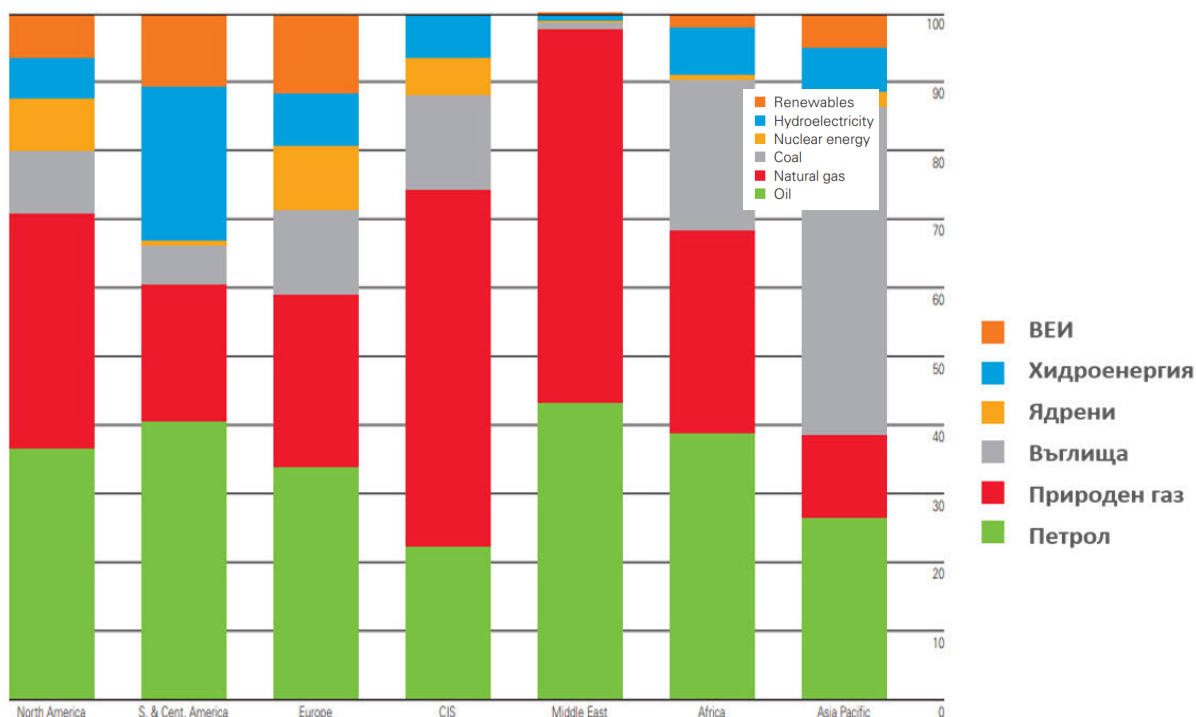
Последните три десетилетия са показателни за нарастването на енергийното потребление в света. Същевременно дялът на възобновяемите енергийни източници и на природния газ се повишава, а този на нефта и въглищата започва да стагнира. Европа консумира все по-малко енергия в общата глобална консумация. В средата на първото десетилетие на 21-ви век потреблението на енергия в 25-те страни – членки на ЕС е 17% от общото потребление в света (European Commission, 2006). През 2005 г. приблизително 80% от консумираната в ЕС енергия е осигурена от изкопаеми горива. През 2019 г. потреблението на 28-те страни в ЕС е вече 11,8% от общото енергопотребление в света (British Petroleum Co., 2020, р. 9). А през последната отчетена 2021 г. потреблението на енергия в ЕС след Брекзит в структурата на общото енергопотребление в света възлиза на 10% (British Petroleum Company, 2021, р. 10).

Източник: BP Statistical Review of Energy 2005 (с изменения)..

Фигура 2. Енергийна консумация в ЕС по видове източници – 2005 г.

Изчисленията сочат, че търсенето на енергия в ЕС ще нараства с 0.7% годишно през следващите 20 години. Нефтът и газта ще продължават да бъдат доминиращите енергийни източници, като пазарният дял на газта ще продължава да се увеличава. Това се дължи основно на прехода в енергийните сектори на икономиките от използване на ядрена енергия и въглища към използването на газ. Към 2030 г. се очаква нефтът да заема 34%-ен дял в потреблението на енергия, а газта да достигне 27% (Piebalgs, 2006).

Източник: BP Statistical Review of Energy 2021 (с изменения)..

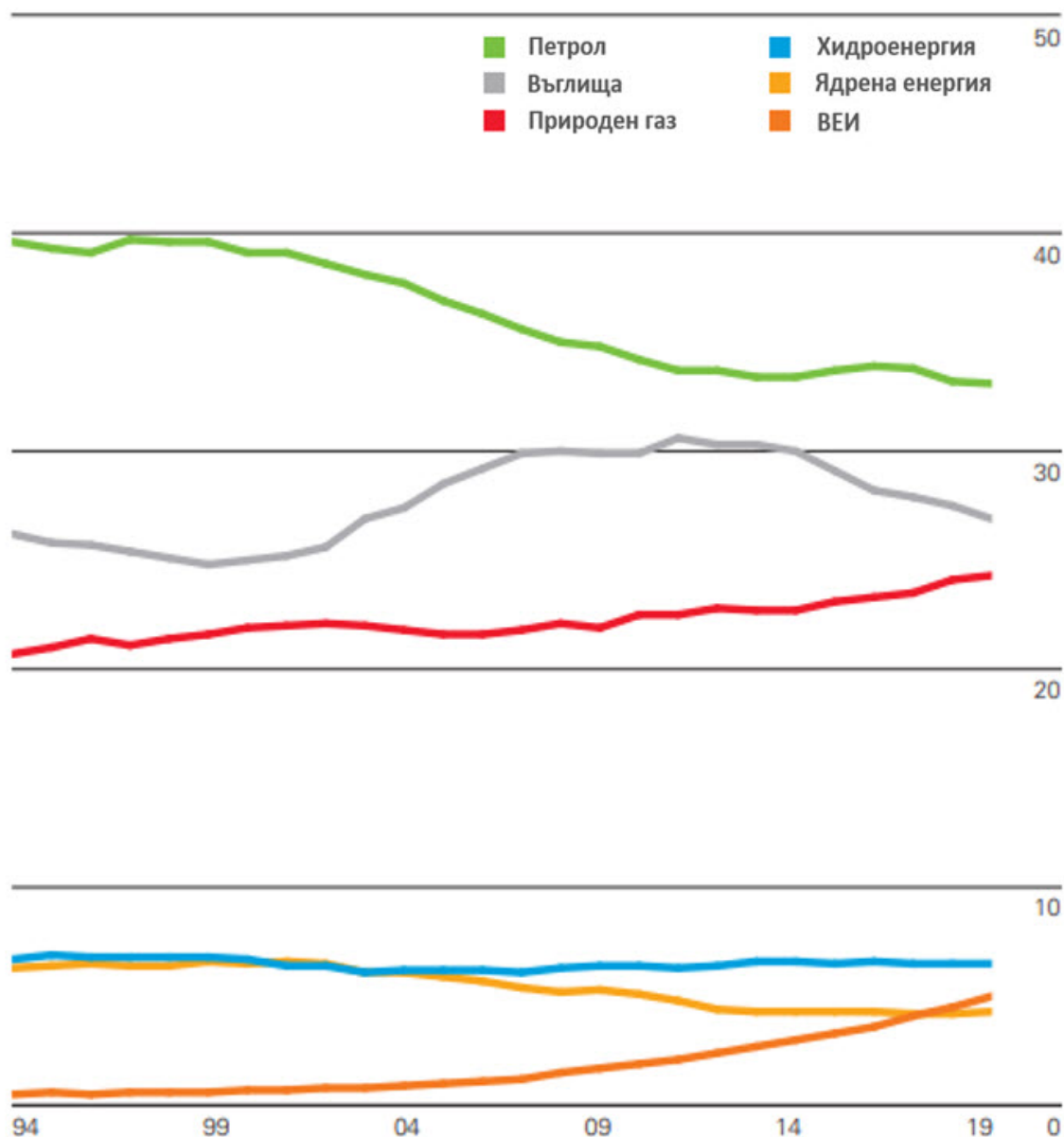
Фигура 3. Регионална енергийна консумация в ЕС по видове източници – 2020 г.

Увеличаващата се зависимост на ЕС от внос на енергия, особено от природния газ от Русия, повдига сериозни въпроси, свързани с дългосрочното обезпечаване на доставките, с необходимостта от диверсифициране на източниците, от които се осъществяват доставките, и с необходимостта ЕС да разработи както широко обхватна обща вътрешна енергийна политика, така и външна енергийна стратегия за отношенията с Русия и с други региони, от които занапред ЕС би могъл да си доставя енергоизточници (Вж. Фиг.4.).

На 8 март 2006 г. Европейската комисия публикува “Зелена книга”, озаглавена “Европейска стратегия за устойчива, конкурентна и сигурна енергия” (European Commission, 2006). Председателят на Комисията Барозу се ангажира да представи документа, с което показва, че енергийната политика е сред най-важните приоритети на Комисията.

Документът на ЕК идентифицира няколко приоритетни цели на енергийната политика в Европа и предлага няколко възможности за постигането на тези цели. Документът призовава страните – членки да завършат процеса на отварянето на енергийните си пазари, като премахнат протекционистичните политики и създадат единен европейски пазар на електричество и газ до средата на 2007 г. Други приоритети предвиждат мерки за насърчаване създаването на ефективен енергиен “микс” (съчетание от използваните енергоизточници) в страните – членки, за стимулиране на

цялостен подход към климатичните промени, за разработване на нови технологии за енергийна ефективност и за установяване на съгласувана външна енергийна политика, особено по отношение на Русия.

Източник: BP Statistical Review of Energy 2020 (с изменения).

Фигура 4. Глобална енергийна консумация по видове източници – 1994-2019 г.

Комисията предлага, идеите, представени в документа, да се използват като двигател за стимулиране на дебата за енергийната политика. В документа е посочено, че до края на 2006 г. Комисията ще публикува Стратегически преглед на енергийната политика като основа за разработване на обща енергийна европейска политика. Той ще дава импулс и

план за действие на Европейския съвет и Европейския парламент, ще оценява прогреса, ще идентифицира новите предизвикателства и ще дава отговори на всички отделни аспекти на енергийната политика.

Със Зелената книга Комисията искаше да придаде форма на една истинска европейска енергийна политика за справяне с многобройните предизвикателства, свързани със снабдяването с енергия и въздействието върху икономическия растеж и околната среда в Европа. Тя представлява важен етап в развитието на енергийната политика на Европейския съюз. За да постигне своите икономически, социални и екологични цели, Европа трябва да посрещне важните предизвикателства в сектора на енергетиката: нарастваща зависимост от вноса, променливост на цената на въглеводородите, климатични промени, увеличаване на търсенето и трудности на вътрешния пазар на енергия. Като втори енергиен пазар в света Европейският съюз може да защити първото си място на световно ниво в сектора на управление на търсенето и насърчаване използването на възобновяеми източници на енергия.

Комисията прикани страните – членки да направят всичко възможно за осъществяване на европейска енергийна политика, съсредоточена върху три главни цели:

- устойчивост, за активна борба с промените в климата, чрез насърчаване използването на възобновяеми източници на енергия и мерки за енергийна ефективност;
- конкурентна, за подобряване ефективността на европейската мрежа посредством създаване на вътрешен пазар на енергия;
- сигурност в доставките, за по-добра координация на вътрешното предлагане и търсене на енергия в рамките на ЕС на световно ниво.

В основата на документа за нова европейска енергийна политика се съдържат над 20 конкретни предложения за възможни действия. В него е констатирана и спешна нужда от инвестиции. Само в Европа за посрещането на очакваното енергийно търсене и за заменянето на остаряващата инфраструктура ще са необходими около 1 трилион евро през следващите 20 години.

За всички обаче е ясно, че развитието на европейска енергийна политика ще бъде дългосрочно предизвикателство. Зелената книга ще дава импулс и план за действие на Европейския съвет и Европейския парламент, ще оценява прогреса, ще идентифицира новите предизвикателства и ще дава отговори на всички отделни аспекти на енергийната политика.

По време на Европейския съвет на 23 и 24 март 2006 г. държавните и правителствените ръководители на 25-те страни – членки на ЕС подкрепиха тезата на Барозу, че занапред не би било задоволително, Европа да продължава да разрешава дългосрочните енергийни предизвикателства пред себе си на базата на 25 отделни енергийни политики. При приемането

на “Зелената книга” Европейският съвет призова да бъде създадена “Енергийна политика за Европа” и се обедини около идеята, че на срещата си през пролетта на 2007 г. ще приеме план за действие в областта на енергийната политика.

През септември 2006 г. ЕС и Украйна подписаха меморандум за сътрудничество в енергетиката, който според украинския президент Виктор Янукович „...дава възможност за създаването на механизъм за финансиране на съвместни енергийни проекти и за реализацията на стратегия за енергийно сътрудничество между ЕС и Украйна, целящо разнообразяването на доставчиците на енергия...“ (Янукович, 2006). А според Фереро-Валднер „това е много конкретна стъпка за повишаването на прозрачността, надеждността и безопасността на доставката на енергоносители в ЕС“. По този начин ЕС направи още една сериозна крачка към създаването на гаранции за енергийната си сигурност, за да не се повтори кризата от началото на годината при възникването на проблемите между Украйна и Русия, които доведоха до значително намаляване на доставките на газ. Украйна е смятана за важен партньор на Съюза, но Русия се отнася с подозрение към действията на Брюксел, тъй като вижда в тях опит за намеса в зоната ѝ на влияние.

На 10 януари 2007 г. Европейската комисия предложи интегриран пакет от мерки, свързан с енергетиката и промяната на климата с цел намаляване на вредните емисии през 21-ви век. Целите на този обширен пакет от мерки за създаване на нова енергийна политика за Европа са борба с промените в климата и увеличаване на енергийната сигурност, както и на конкурентоспособността на ЕС. Пакетът от предложения установява набор от амбициозни цели относно емисиите на парникови газове и възобновяемата енергия и има за цел създаването на истински вътрешен енергиен пазар и засилването на ефективното регулиране. Комисията смята, че когато се постигне международно споразумение за рамката след 2012 г., това би трябвало да доведе до 30% намаление на вредните емисии в развитите държави до 2020 г. За да подчертае още повече своята отговорност, Европейската комисия предложи, Европейският съюз сега да поеме ангажимента да намали емисиите на парникови газове с поне 20 % до 2020 г., по-специално чрез мерки в областта на енергийната политика.

Председателят на Комисията Жозе Мануел Барозу заяви тогава (Барозу, 2007): „Днес отбелязваме нов етап в развитието на Европейския съюз. Енергийната политика беше сърцевината на европейския проект при започването му. Сега тя отново трябва да заеме централно място. Промяната на климата, увеличаващата се зависимост от вноса и по-високите цени на енергията са предизвикателства, които са налице във всички държави – членки. Необходима е една обща европейска ответна реакция, за да се осигури устойчиво, сигурно и конкурентоспособно енергоснабдяване. Предложенията, представени от Комисията, показват нашия ангажимент за

лидерство и дългосрочна визия за нова енергийна политика за Европа, която да отговаря на промяната в климата. Трябва да действаме днес, за да оформим утрешния свят.“

Перспективни изследвания от първата декада на 21 век прогнозираят, че Европа е изправена пред сериозни предизвикателства. На база на научни методи е установено, че възможността температурите в глобален мащаб да нараснат с над от 5°C през XXI век е по-голяма от 50%.

Пакетът, предложен от Комисията, търси осигуряването на решения за тези предизвикателства на базата на три основни концепции:

Първа концепция. Постигане на истински вътрешен енергиен пазар.

Неговата цел е да се пълна свобода на избора на потребителите на енергия от ЕС, базирано върху масираните инвестиции, които са необходими в енергетиката. Ключово е убеждението, че единният пазар следва да е полезен не само за конкурентоспособността, но също така за устойчивостта и сигурността. Таргетирано са минимум 10% ниво на взаимосвързване, с необходимата идентификация на ключовите затруднения, за чието преодоляване се назначат координатори.

Втора концепция. Ускоряване на прехода към нисковъглеродна енергия.

Таргетира се запазване световното лидерство на ЕС по отношение на ВЕИ, с определяне на задължителна цел от 20% „енергийния микс“, който се произвежда от ВЕИ до 2020 г., разпределени във всички приложими технологии за добив на възобновяема енергия: електричество, биогорива и климатизация, вентилация и отопление. С характер на минимална цел е определен дял на енергията от биогорива в размер на 10%. В подкрепа на нисковъглеродните технологии Комисията предлага стратегически Европейски план за енергийната технология. За целта се осигурява увеличен с 50% на годишна база бюджет за енергийни изследвания за период от седем години. Дискусионната тема за ядрената енергия с дял от 14% от енергопотреблението в ЕС и 30% от електроенергията в него също не е подмината. Комисията анонсира, че всяка отделна държава – членка сама трябва да реши бъдещето на ядрените си мощности.

Трета концепция. Постигане на енергийна ефективност.

В посока икономия на първично потребление се потвърждава целта на Комисията за спестяване на 20% от общото първично енергопотребление до 2030 г. При постигане на тази цел към 2030 г. е дадена оценка, че в ЕС ще се използва приблизително 13 % по-малко енергия при спестяване на 100 милиарда евро и намалено изхвърлянето в атмосферата на около 780 тона въглероден двуокис годишно. Третата концепция дава и старт на технологиите за горивни икономии в транспортните средства.

Предложенията, базирани на тези три концепции, следва да бъдат подкрепени от съгласувана и заслужаваща доверие външна политика. На

сцената на международната енергийна политика, ЕС обаче е ангажирана с единодушно отстояване на своите позиции, което често се оказва трудно постижимо.

На базата на процеса на консултации, породен от нейната Зелена книга, издадена през 2006 г., Комисията счита, че е налице напредък към една по-съгласувана външна енергийна политика. Фокусът е върху международните споразумения, включително Договора за енергийната харта, режима за климата след протокола от Киото и др. свързани.

В частта за опазването на климата, Европейският Съвет одобрява за цел пред ЕС 30%-но намаляване на емисиите на парникови газове до 2020 г. в сравнение с 1990 г. Подобно намаление се лансира като европейския принос за едно цялостно и всеобхватно споразумение за периода след 2012 г. Освен това Съвета реши, че до сключването на цялостно и всеобхватно споразумение за периода след 2012 г., без това да засяга неговата позиция в международни преговори, ЕС твърдо и независимо се ангажира до 2020 г. да постигне намаление на емисиите на парникови газове с най-малко 20 % в сравнение с 1990 г. С тази програма Европа поема водеща роля в борбата срещу изменението на климата и за стимулиране на напредъка към нисковъглеродна икономика. Тази програма адресира амбициозната цел на Парижкото споразумение за ограничаване на повишаването на глобалната температура до по-малко от 2°C над преиндустриалните равнища, което се счита за минималната цел, с която животът на планетата ще остане сравнително незасегнат от климатичните предизвикателства.

В частта за енергийната политика, като крайъгълен камък в създаването на Енергийна политика за Европа (ЕПЕ) и като трамплин за бъдещи действия, Европейският съвет приема всеобхватен план за действие в областта на енергетиката за периода 2007-2009 г., който се основава на съобщението на Комисията „Енергийна политика за Европа“. Европейският съвет отбелязва, че изборът на енергиен микс от страна на държавите-членки може да се отрази на състоянието на енергетиката на други държави – членки и на способността на Съюза да постигне трите цели на ЕПЕ (Европейски съвет, 2021).

На 19 септември 2007 г. Европейската комисия приема трети пореден пакет нормативни предложения за регулаторни интервенции на енергийните пазари, насочени към устойчивостта и енергийната ефективност. Идеята е да се осигури достъп до енергийния пазар и за по-малките икономически оператори, които имат намерение за инвестиции във ВЕИ.. „Един отворен и справедлив вътрешен енергиен пазар е от основно значение, за да се гарантира, че ЕС може да отговори на предизвикателствата на промените на климата, повишената зависимост от внос и конкуренцията в световен мащаб“. Става въпрос за осигуряване на по-добра сделка за потребителите и бизнеса и гарантиране на това, че компаниите от

трети страни спазват нашите правила“ - разяснява председателят на Европейската комисия Барозу (European Commission, 2021).

За да се гарантира, че вътрешният пазар функционира за всички клиенти, били те големи или малки, и да се подпомогне ЕС в постигането на по-сигурна, конкурентоспособна и устойчива енергетика, Комисията предлага определен брой мерки в допълнение към вече утвърдените правила, сред които акцента се поставя върху:

- въвеждане на режим на разделяне на производството от една страна и енергоподаването от преносните мрежи от друга страна;
- въвеждане на улеснения за трансгранична търговия с енергия, което се постига че единна европейска енергийна мрежа;
- подкрепа за трансграничното сътрудничество и свързаните с това инвестиции чрез, нова Европейска мрежа за операторите на преносната система.

Потребителите се възползват също от Хартата на енергийния потребител, която действа от 2008 г. Нейната цел е да намали до минимум възможностите за недостиг на гориво и енергия, вкл. да обезпечи режими за енергоснабдяване, които да нямат бюрократична преграда при желание на потребителя за смяна на доставчика на енергия.

Рамковата стратегия за устойчив енергиен съюз с ориентирана към бъдещето политика по въпросите на изменението на климата (European Commission, 2015) предлага към вече познатия пакет от мерки от първото десетилетие на 21-ви век още няколко концепции. Към интегрирания европейски енергиен пазар, енергийната ефективност и декарбонизацията рамковата стратегия добавя още научните изследвания и иновации и ключовата роля на енергийната сигурност, солидарността и доверието.

Енергетиката е един от най-важните отрасли на европейската икономика. Стабилността и устойчивостта на енергоснабдяването изискват постигането на поносима цена за фирмите и домакинствата. Заплахата от глобалното затопляне, поставя под въпрос самото оцеляване на живота на Земята. Дефинитивно високите цени на енергия, вредят на конкурентоспособността на Европа спрямо конкурентите в глобалната икономика. Енергопроизводството от възобновяеми източници е част от решението на проблема и логично намира приоритет в стратегическите документи за енергийната диверсификация. Така се постига създаване на интегриран енергиен пазар на ЕС, базиран върху свободна търговия с енергия през границите, инвестиции в декарбонизирани технологии и очаквано по-добра енергийна ефективност.

Източник: Рамкова стратегия за устойчив енергиен съюз с ориентирана към бъдещето политика по въпросите на изменението на климата (COM(2015) 80 окончателен от 25.2.2015 г.). (European Commission, 2015).

Фигура 5. Измерения на Рамковата стратегия за устойчив енергиен съюз

Търсенето на енергия в Европа, както и в целия свят, непрекъснато се увеличава. През следващите десетилетия зависимостта на ЕС от внос на енергия ще нарасне. ЕС е изправен пред вероятно бъдещо увеличаване на цените, потенциални заплахи за сигурността на енергийните доставки. От своя страна страните, доставящи енергия, ще продължават да търсят сигурни пазари за своите ресурси. Европейската комисия счита, че подход към енергийната политика, основаващ се на 25-те индивидуални стратегии на отделните страни – членки, няма да бъде полезен занапред. Ето защо тя предлага да бъде изработен общ европейски подход към енергийната политика.

По-голямата част от страните – членки на ЕС дълго време считаха, че енергийната политика е въпрос, който трябва да се решава от тях самите.

Въпреки това нарастващата зависимост на Европа от внос на енергийни ресурси, особено руски, в съчетание с последните действия на Русия, свързани с прекъсването на енергийните потоци към Украйна, Молдова и Беларус, карат европейските страни не само да преосмислят мястото на енергията като част от собствената си национална сигурност, но и като част от общата външна политика и политика на сигурност на ЕС (ОПОВОС). По този начин очевидно все повече европейски страни започват да споделят идеята на Комисията за по-единен подход към енергийната политика, който да бъде постигнат, без непременно да се осъществява на наднационално ниво.

В заключенията на Европейския съвет се подчертава твърдата решителност на ЕС да търси възможности за създаване на своя обща енергийна политика. Някои скептици се съмняват, че страните – членки ще успеят да постигнат споразумение по редица важни въпроси, свързани с енергията. В ЕС отворените пазари и свободната конкуренция са принципи, които се отстояват, но протекционизмът по отношение на националните енергийни пазари все още е силен, особено в някои от държавите – членки на ЕС. А дори тези държави, които вече са отворили енергийните си пазари, за да позволят на чуждестранни фирми да навлязат на тях, не биха се съгласили лесно да прехвърлят отговорността за взимане на решение за своите енергийни пазари на бюрократите в Брюксел. Все още няма единно становище в Европа за отношението към Русия, както и за това, към кой от другите региони в света, произвеждащи енергия, би могла да се обърне Европа, за да обезпечи нуждите си. Засилването на политическото противопоставяне между Запада и Русия, както и все по-активната роля на Китай на глобалната сцена поставят нови предизвикателства и проблеми за решение, изискващи общоевропейски подход и солидарност.

На общоевропейско ниво продължава изграждането на единен европейски пазар на електричество и газ, с интегрирани трансмисионни и дистрибуционни мрежи. Страните – членки ще трябва да създадат независим регулаторен орган, който да наблюдава електрическите и газовите потоци, цените на електроенергията, развитието и функционирането на съоръженията за ВПП. ЕС най-вероятно ще участва в координирането и финансирането на инициативи за създаването на възобновяеми енергийни източници, в разработването на “хранилища” за електроенергия, която да се използва при кризи или в случай на нужда, и в създаването на правила за използването на тези ресурси.

Страните – членки ще запазят правото на последна дума за определянето на собствения си енергиен микс, но начините за достъп на потребителите до енергийните мрежи, инвестициите в енергийни ресурси и в инфраструктура биха могли да се превърнат в част от компетенциите на ЕС. И накрая, по-голямата част от решенията, засягащи източниците на доставки

и клаузите на договорите, най-вероятно ще останат в рамките на компетенциите на държавите – членки и техните енергийни индустрии.

Енергийната политика най-вероятно ще се превърне във важен елемент от общата външна политика и политиката на сигурност на ЕС. Диалогът с Русия и с други държави, произвеждащи и транзитиращи енергийни ресурси, както и цялата енергийна политика на Съюза трябва да се координира от Върховен представител на ЕС за външната енергийна политика, който, съвместно и в координация със страните – членки да преговаря, за да се постигнат максимално добри резултати по отношение на обезпечаването на енергийните доставки и установяването на открити пазарни практики в енергийната сфера. И въпреки че “всяка от страните – членки на ЕС ще прави избор на базата на собствените си национални предпочитания, в света на глобална взаимозависимост, в който живеем, енергийната политика неизбежно има и общоевропейско измерение.”

Да намерят сигурни и достъпни източници за внос на енергия, без да стават напълно зависими от който и да е източник, се е превърнало в основно предизвикателство за държавите в Европа и за самия ЕС. Най-големите източници на енергия в света са разположени географски около Европа. Въпреки това, в почти всички държави, произвеждащи енергия за износ към Европа, съществуват определени рискове, вариращи от открита политическа нестабилност до по-неуловима политическа ненадеждност.

ЕС чрез своята ОПОВОС може да продължи да работи в помощ на политическата стабилност и сигурност в държавите, които са доставчици на енергия, предлагайки им стабилни външни и търговски отношения. Въпреки това вижданията за политиката по енергийна сигурност са различни както между отделните страни – членки на ЕС, така и между тях и самия ЕС.

Дългосрочната енергийна сигурност за ЕС би могла да се основе на разработването на обща, координирана европейска енергийна политика – цел, на която пречат действията на няколко страни – членки на ЕС. Дългосрочни двустранни енергийни споразумения, като например споразумението за балтийския газопровод между Русия и Германия, и договорът за ВПП, подписан между испанска енергийна компания и Алжир, са примери за това, как държавите – членки на ЕС осигуряват своята собствена енергийна сигурност. Двустранни споразумения между страните-членки и Русия, Алжир, производителите от Близкия Изток и Каспийския регион могат да се превърнат в още по-честа практика, освен ако ЕС не успее да убеди държавите – членки, че двустранното договаряне няма да донесе енергийна сигурност на ЕС като цяло, особено ако държавите в него гравитират около един-единствен доставчик на енергия.

В един от анализите, занимаващи се с дилемата на ЕС около формирането на обща енергийна политика, се казва: “ако страните – членки отново възприемат националния подход, включително при формирането на външната си политика, свързана с енергийната сигурност, това би могло не само

да повлияе на енергийната политика на ЕС, но и в по-широк мащаб да обхване външната политика и политиката на сигурност на ЕС...това налага извода, че ЕС няма друг избор, освен да разработи координирана политика на енергийна сигурност..." (Correlje & Van der Linde, 2006). Единната енергийна политика на ЕС включва три важни елемента – либерализиран пазар, алтернативни източници и енергийна ефективност.

По отношение на Русия безспорно в момента "енергията е най-силното оръжие на Москва и тя може да бъде използвана за политически шантаж", каквито примери вече има с балтийските републики, Украйна и Беларус. Повече от ясно е какво преследва руската външна политика с енергийните си запаси и увеличаващия се контрол над енергийните инфраструктури в съседни държави, а именно да бъде възстановено руското стратегическо влияние и надмощие. От друга страна, Москва се стреми да разнообрази трасетата за износ на енергия, за да избегне зависимостта си от отделна транзитна държава при продажбите, които носят най-солидния дял от годишните държавни приходи на тази страна, като за тази цел се обгражда от зависими държави в лицето на България, Унгария, Гърция и Турция.

В отговор на тази руска политика ЕС изведе на преден план неотложната необходимост да се възприеме единна политика спрямо Русия, както и необходимостта споразуменията в енергийната сфера да са с точен, ангажиращ характер и да се спазват безпрекословно.

Заклучение

Важен елемент от новата стратегия на ЕС е преформулирането на отношенията с доставчиците, транзитните страни и потребителите. Необходим е баланс между интересите на големите производители, големите потребители и преносните държави. Ето защо несъмнено важна роля за реализиране политиката на енергийна сигурност на ЕС ще играе регионът на Югоизточна Европа, на която Съюзът гледа като на свой стратегически партньор. Югоизточна Европа е регион с водещо стратегическо значение за енергийната сигурност на ЕС, а Турция конкретно е ключова държава за пренос на петрол и газ от Русия и Централна Азия. Затова в бъдеще все повече ще се засилва сътрудничеството между държавите – членки и държавите кандидатки с цел гарантиране на сигурни енергийни доставки. Договорът за енергийна общност е важна стъпка в тази насока, който изгражда рамка за регионално сътрудничество с ЕС и е първият многостранен договор в историята между ЕС и девет партньори в Югоизточна Европа (Хърватска, Босна и Херцеговина, Сърбия, Черна гора, Македония, Албания, Румъния, България и мисията на ООН в Косово). На него ЕС гледа като на ключов инструмент за привличане на инвестиции в

региона за изграждането на важни инфраструктурни проекти с цел създаването на интегриран европейски енергиен пазар.

В целия този процес България започва да играе все по-важна роля от гледна точка не само на стратегическото си географско положение в региона на ЮИЕ, но и поради факта, че в качеството си на държава – членка на ЕС е поела ангажимента да работи за ясната европейска перспектива за страните от Западните Балкани, утвърждавайки се като фактор на стабилност в региона.

В третото десетилетие на 21-ви век България трябва да насочи, първо, своите усилия към диверсификация на източниците на енергия с цел гарантиране на доставките и оттам запазване на икономическия растеж. Второ, усилията в енергийната политика да бъдат насочени към спестяване на енергия и увеличаване дела на възобновяемите източници. Логичното нарастване от началото на века до 2020 г. на БВП води и до нарастване на средногодишното потребление на енергия. Трето, увеличаване дела на собствените източници за производство на енергия за сметка на вноса на енергийни суровини, като за тази цел трябва по-бързо да се изгради нова ядрена мощност - АЕЦ “Белене” или нов ядрен реактор в АЕЦ „Козлодуй“. Това решение следва да се вземе бързо, защото строителството ще отнеме поне 10-12 години, към които трябва да се добави и технологично време за проектиране, лицензии, разрешителни.

Следва също да се преосмисли стратегията на България да бъде енергиен център на Балканите. Стратегическото решение по експортната ориентация на енергетиката трябва да отчете сравнителната ефективност на инвестициите за износ на енергия. Ето защо под сравнителна ефективност трябва да разбираме, от една страна, ползата за България от производството на енергия за износ и от друга – ползата от насочването на същите инвестиции за производство и износ на други високотехнологични стоки. Предварителните анализи подсказват, че вторият вариант е по-добър. Това обаче трябва да се провери чрез комплексен сравнителен анализ на пакет от проекти. В полза на този аргумент се намесват и екологичните съображения в контекста на глобалните усилия за ограничаване на промените в световния климат.

Използвани източници:

- International Energy Agency, IEA. (2005). *World Energy Investment Outlook*. Paris: International Energy Agency, IEA.
- Agence France Press. (12 12 2005 r.). Polish Press Slams Germany’s Schroeder over Gas Pipeline Deal. Paris, France: Agence France Press.
- BBC News. (4 June 2006 r.). Lessons for EU from Gas Crisis. BBC News.

- BBC News. (4 June 2006 r.). Q&A: Ukraine Gas Row. London, UK: BBC News.
- Billinton, R., & Norman Allan, R. (1996). *Reliability Evaluation of Power Systems*. Springer.
- British Petroleum Co. (June 2020 r.). BP Statistical Review of World Energy 2020. *BP Statistical Review of World Energy 2020*, 69. (L. Whitehouse Associates, Съставител) London, UK. Извлечено от <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>
- British Petroleum Company. (July 2021 r.). *BP Statistical Review of World Energy 2021*. British Petroleum Company. Извлечено от <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>
- Checchi, A., Behrens, A., & Egenhofer, C. (2009). <http://shop.ceps.eu>. Извлечено от <http://shop.ceps.eu/>: http://shop.ceps.eu/BookDetail.php?item_id=1785
- Commission, European. (11 12 2019 r.). *The European Green Deal*. Изтеглено на 2021 от <https://ec.europa.eu/>: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/european-green-deal-communication_en.pdf
- Correlje, A., & Van der Linde, C. (2006). Energy Supply Security and Geopolitics: A European Perspective. *Energy Policy*.
- Energy Charter Secretariat. (17 12 1991 r.). Concluding Document of the Hague Conference on the European Energy Charter. Hague, Netherlands. Извлечено от https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/1991_European_Energy_Charter.pdf
- Energy Charter Secretariat. (15 1 2016 r.). THE INTERNATIONAL ENERGY CHARTER CONSOLIDATED ENERGY CHARTER TREATY. *THE INTERNATIONAL ENERGY CHARTER CONSOLIDATED ENERGY CHARTER TREATY with Related Documents*. Brussels, Belgium. Извлечено от <https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/ECTC-en.pdf>
- European Commission. (2006). *Country Analysis Briefs: European Union, Energy Information Administration*. Brussels: Energy Information Administration.
- European Commission. (2006). http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_document_en.pdf. European Commission, EU Directorate-General for Energy. Brussels: European Commission.

- Извлечено от http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_document_en.pdf
- European Commission. (20 1 2011 г.). Черноморско взаимодействие" - нова инициатива за регионално сътрудничество. *COM(2007)0160*. Brussels, Belgium.
- European Commission. (2015). *EUR-Lex*. Изтеглено на 2021 от Document 52015DC0080 СЪОБЩЕНИЕ НА КОМИСИЯТА ДО ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ, СЪВЕТА, ЕВРОПЕЙСКИЯ ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛЕН КОМИТЕТ, КОМИТЕТА НА РЕГИОНИТЕ И ЕВРОПЕЙСКАТА ИНВЕСТИЦИОННА БАНКА Рамкова стратегия за устойчив енергиен съюз (* COM/2015/080 final *): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0080&from=EN>
- Joskow, P. (2009). The U.S. Energy Sector: prospects and challenges, 1972–2009. *Dialogue*, 17(2).
- Kooten, G. (2009). Wind power: the economic impact of intermittency. *Letters in Spatial and Resource Sciences*, 3(1), 1-17.
doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s12076-009-0031-y>
- Loeschel, A. M. (2010). Indicators of energy security in industrialised countries. *Energy Policy*, 38(4), 1665–1671.
- Makarov, Y., & Moharari, N. (1999). A Generalized Power System Reliability and Security Index. *IEEE Power Tech '99 Conference, Budapest, Hungary, Aug 29 – Sept 2, 1999*. Budapest. Изтеглено на 6 12 2021 г.
- Pederson, P. D. (2006). *Critical Infrastructure Interdependency Modeling: A Survey of U.S. and International Research*. Idaho Falls: Idaho National Laboratory .
- Tvaronavičienė, M. (June 2012 г.). CONTEMPORARY PERCEPTIONS OF ENERGY SECURITY: POLICY IMPLICATIONS. *Journal of Security & Sustainability Issues*, 1(4), 235-247.
- Winzer, C. (2012). Conceptualizing energy security. *Energy Policy*, 46, 36-48.
doi:10.1016/j.enpol.2012.02.067
- Yergin, D. (3/4 2006 г.). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*.
- Барозу, Ж. М. (10 1 2007 г.). Press release. *Относно интегриран пакет от мерки, свързан с енергетиката и промяната на климата*. Brussels, Belgium: <http://europa.eu/>. Извлечено от http://europa.eu/press_room/presspacks/energy/index_en.htm
- Европейски парламент. (25 3 1957 г.). Договор за създаване на Европейската икономическа общност. Rome, Italy. Извлечено от <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:11957E/TXT>
- Европейски парламент. (25 3 1957 г.). Договор за създаване на Европейската общност за атомна енергия. *Договор за създаване на Европейската общност за атомна енергия*. Rome, Italy. Извлечено

от <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:11957A/TXT>

Европейски парламент. (7 2 1992 г.). Договор за създаване на Европейския съюз. *Договор за създаване на Европейския съюз, 191*, 1-112.

Maastricht: Official Journal. Извлечено от <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>

Европейски парламент. (2 10 1997 г.). Договор от Амстердам. *Договор от Амстердам, 340(10.11.1997)*, 1—144. (O. Journal, Ред.) Amsterdam, Netherlands. Извлечено от <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЦОВ

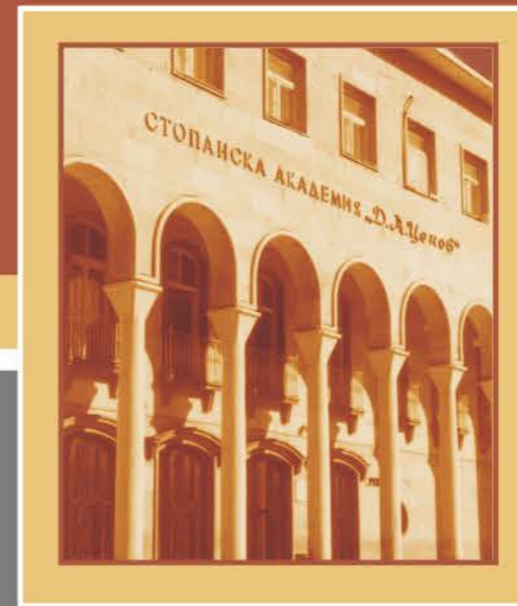
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ

ГОДИШЕН

АЛМАНАХ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

Том XIV, 2021

Книга 17

Том XIV, 2021 г.
Книга 17

Академично издателство
„ЦЕНОВ“ - Свищов

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Красимира Славева – главен редактор
Доц. д-р Марина Николова – зам. главен редактор
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Петранка Мидова
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Людмил Несторов

Екип за техническо обслужване:

Анка Танева – стилев редактор
Ст. преп. Иванка Борисова – превод и редакция
на английски език
Янислава Александрова – технически секретар

СЪДЪРЖАНИЕ

Студии

Андрей Антонов Йорданов ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВЪВЕЖДАНЕТО НА ГЪВКАВО УПРАВЛЕНИЕ В ПРОЕКТНИ ЕКИПИ.....	5
Анна Димитрова Димитрова СТРУКТУРНИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ И ВЪТРЕШНИ ИНВЕСТИЦИОННИ ПОТОЦИ В БЪЛГАРИЯ (2010 – 2020).....	24
Беатрис Венциславова Любенова СТРЕС ТЕСТОВЕТЕ КАТО ИНТЕГРАЛЕН ПОДХОД ЗА КОМПЛЕКСНА ОЦЕНКА НА УПРАВЛЕНИЕТО НА РИСКА, КАЧЕСТВОТО НА АКТИВИТЕ И УСТОЙЧИВОСТТА НА БАНКИТЕ	49
Даниел Сергеев Тунчев ПЪРВИЧНИ И ВТОРИЧНИ ФАКТОРИ ЗА ФОРМИРАНЕ ЦЕНАТА НА ПЕТРОЛА – ИКОНОМИЧЕСКИ РАКУРСИ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ	81
Диана Руменова Христова КАРИЕРНОТО РАЗВИТИЕ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА СЛУЖИТЕЛИТЕ И РАБОТОДАТЕЛИТЕ	103
Елена Валериева Вълчева АНАЛИЗ НА ТОВАРНИЯ АВТОМОБИЛЕН ТРАНСПОРТ В БЪЛГАРИЯ	118
Елена Димитрова Ташкова КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА ЗА ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ИКОНОМИКАТА.....	137
Калоян Драгомиров Паргов ИСТОРИЧЕСКИ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ЕНЕРГИЙНАТА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В НАЧАЛОТО НА ХХІ ВЕК	163
Николай Кирилов Калистратов МЕТОДИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА РЕВИЗИОННИЯ АКТ И ОТЧИТАНЕ НА ФУНКЦИИТЕ И ВЛИЯНИЕТО МУ ВЪРХУ ИКОНОМИКАТА В СЯНКА В БЪЛГАРИЯ	192
Стелиян Богданов Стефанов ПОТРЕБНОСТ ОТ ПРОМЕНИ В ДАНЪЧНАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ.....	217

Юлиан Христов Войнов
ПРЕДПОСТАВКИ И ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА
ИНСТРУМЕНТАРИУМА ЗА СТРЕС ТЕСТ НА ПУБЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ 234

Yaakov Itach
THE IMPACT OF FINANCIAL EDUCATION PROGRAMMES
IN ISRAEL AND THE FAMILY DISCUSSION ON FINANCIAL
MATTERS ON THE BEHAVIOUR OF YOUTH..... 260

Статии

Борислав Петров Лазаров
ТЕНДЕНЦИИ В ИНТЕНЗИВНОСТТА НА АВТОМОБИЛНОТО ДВИЖЕНИЕ
В СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА ИКОНОМИЧЕСКА
ОБОСНОВКА НА РАЗВИТИЕТО НА TEN-T 289

Боряна Великова Симеонова
МОДЕЛИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА СТОКИТЕ В ПРЕДПРИЯТИЯТА
С ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ 303

Боян Димитров Вранчев
ЕФЕКТИВНОСТ НА ПРОЕКТНИТЕ ЕКИПИ 315

Ваня Владимирова Галчева
АНАЛИЗ НА АВТОМОБИЛНИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА
В БЪЛГАРИЯ 332

Вахан Ахаси Бохосян
МОРАЛЕН РИСК И ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА КОНФЛИКТА
“ПРИНЦИПАЛ-АГЕНТ“ В ЗАСТРАХОВАНЕТО 343

Галя Колева Монева
ГЕНЕЗИС И ЕВОЛЮЦИЯ НА РЕВЕНЮ МЕНИДЖМЪНТА
НА РЕСТОРАНТЪОРСКИЯ БИЗНЕС..... 356

Георги Стоилов Анев
БИЗНЕС МОДЕЛИ И ПОДХОДИ ЗА ГЕНЕРИРАНЕ НА ПРИХОДИ
В ЕЛЕКТРОННАТА ТЪРГОВИЯ 373

Даниел Генчев Данчев
НОВИ ПОЛИТИКИ И ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД МАЛКИТЕ И СРЕДНИ
ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ 390

Даниела Стойчева Сачарова
КОНЦЕНТРАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ
ОБЩОЗАСТРАХОВАТЕЛНИ КОМПАНИИ В СЕКТОРА
НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ ПОРЪЧКИ 402

Димитър Сергеев Димитров БАЛКАНСКИЯТ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ВЪЗЕЛ И БЪЛГАРСКИЯТ ТУРИЗЪМ.....	412
Кармен Димитров Вранчев НИЪРШОРИНГЪТ КАТО СТРАТЕГИЯ ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В БЪЛГАРИЯ.....	422
Катя Симеонова Иванова ФИНАНСОВИ АСПЕКТИ ПРИ УПРАВЛЕНИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ В УСЛОВИЯТА НА COVID-19	436
Кузман Илиев Илиев ПАРИЧНАТА ДИНАМИКА КАТО ФАКТОР НА ГЕНЕРАЛНОТО РАВНОВЕСИЕ В ИКОНОМИКАТА И ИКОНОМИЧЕСКИЯ ЦИКЪЛ – КОНЦЕПТУАЛНИ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ	450
Магдалена Славе Андоновска ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА МЕДИЙНИЯ ПЛУРАЛИЗЪМ В РЕПУБЛИКА С. МАКЕДОНИЯ	466
Мария Александрова Велкова УПРАВЛЕНИЕ НА КОНФЛИКТИ В МУЛТИКУЛТУРНИ ОРГАНИЗАЦИИ	475
Мартин Николаев Харизанов ФИНАНСОВИ АСПЕКТИ НА РЕАЛИЗИРАНИТЕ ПРОГРАМИ ЗА РАЗВИТИЕ В СЕВЕРОЗАПАДНИЯ РАЙОН ЗА ПЛАНИРАНЕ	487
Мартин Яворов Бакърджиев УСТОЙЧИВОСТ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В КОРПОРАТИВНОТО УПРАВЛЕНИЕ	503
Моника Любомирова Янакиева ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ФОРМИРАНЕТО И БЮДЖЕТИРАНЕТО НА ПУБЛИЧНИТЕ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТТА НА МЛАДЕЖТА	523
Наталия Стоянчева Стоянова ЗА НАПРЕДЪКА НА БЪЛГАРИЯ ПО ГЛОБАЛНИТЕ ЦЕЛИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ	543
Никола Илчов Илчев ОПЕРАТИВНИ МОДЕЛИ ЗА ТЪРГОВИЯ НА ХРАНИТЕЛНИ СТОКИ И НАПИТКИ В ДИГИТАЛНА СРЕДА	555
Орлин Чавдаров Япраков АНАЛИЗ НА КОЛИЧЕСТВЕНИТЕ ИЗМЕРИТЕЛИ В БЪЛГАРСКИЯ БАНКОВ ПАЗАР	565

Рая Бисерова Драгоева ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА КОНСОЛИДАЦИОННИТЕ ПРОЦЕСИ ВЪРХУ ЕФЕКТИВНОСТТА НА БАНКОВАТА ДЕЙНОСТ	580
Румяна Цветанова Витнъова ПОСТИЖЕНИЯ И ПРАКТИКИ ПРИ ВЪВЕЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ ПО ФИНАНСОВА ГРАМОТНОСТ В УЧИЛИЩАТА	598
Светлана Димитрова Аврионова ПОСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ДАНЪЧНИ ПРИХОДИ В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА НА ПАНДЕМИЯТА КОВИД-19	615
Силвия Петрова Петранова ТУРИЗМЪТ В БЪЛГАРИЯ И КРИЗАТА COVID-19	625
Слави Петров Джалъзов ТЕОРЕТИЧНИ И ПРИЛОЖНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ОНЛАЙН КОМУНИКАЦИИТЕ В ТУРИСТИЧЕСКИЯ БИЗНЕС	638
Снежана Веселинова Найденова СТРАТЕГИЧЕСКАТА РАМКА НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА – ПРОБЛЕМНИ ОБЛАСТИ И ВЪЗМОЖНИ ПОЗИТИВНИ ЕФЕКТИ ЗА ОСНОВНИТЕ УЧАСТНИЦИ	652
Станислав Чавдаров Младенов ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 ВЪРХУ СЕКТОРИТЕ В ИКОНОМИКАТА НА СТРАНАТА	669
Стефан Ангелов Пешов СЪЩНОСТ НА ДАНЪЧНИТЕ ИЗМАМИ ПРИ ТЪРГОВИЯТА С ГОРИВА И НЕФТОПРОДУКТИ	687
Теодор Людмилев Борисов РЕПУБЛИКАНСКАТА ПЪТНА ИНФРАСТРУКТУРА В БЪЛГАРИЯ – СПЕЦИФИКИ И РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ.....	697

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ
Студии и статии
Том XIV – 2021, книга 17

Даден за печат на 10.07.2023 г., излязъл от печат 14.07.2023 г.
Поръчка № 18830; формат 16/70/100; тираж 65

ISSN 1313-6542

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А